

**ՄՐԳԱԶՈՐ ԳՅՈՒՂԻ ՏԵՂԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՅԴ ԳՅՈՒՂՈՒՄ
ԵՎԵՂԵՑԻ ԿԱՌՈՒՑԱԾ ՍՅՈՒՆԵՑԻ ՏԻԿՆՈՋ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ**

***Մերգեյ Հախվերդյան, Գայանե Շաբունց
Գորիսի պետական համալսարան***

Բանալի բառեր. Մարգաձոր, Խանածախ, Խոտ, Մահփարի, Մելիք-Հախնազար, Բահադուր բեկ:

Ստեփանոս Օրբելյանի «Պատմություն տանն Սիսական» աշխատությանը կից հարկացուցակում Սյունիքի Հաբանդ գավառում հիշատակվում է Մարգաձոր միջին մեծությամբ բնակավայրը, որը ութ միավոր հարկ էր վճարում Տաթևի վանքին: Հարկացուցակում այն հիշատակվում է անմիջապես Խոտ գյուղից հետո¹: Ներկայումս ՀՀ Սյունիքի մարզի Գորիսի տարածաշրջանի Խոտ և Շինուհայր գյուղերի միջև դեպի Որոտան գետ իջնող մի տարածք կա, որ հայտնի է Մրգաձոր (բարբառով՝ Մրքաձոր) անունով և մտնում է Խոտ գյուղի համայնքային հողատարածքի մեջ²: Մրգաձորը կապ չունի մրգի կամ այգիների հետ, տեղանքը զառիթափ ժայռոտ է, այգեվետ չէ: Կարելի է եզրակացնել, որ դա Ստ. Օրբելյանի Խոտ գյուղի հարևանությամբ հիշատակած Մարգաձորն է: Մարգաձորը հին բնակատեղի է, տարեց Խոտ գյուղացի Արշ. Կարապետյանի պնդմամբ՝ Մրգաձորի տարածքում է եղել Խոտի հին բնակատեղիներից մեկը³:

Ներկայումս Մարգաձոր-Մրգաձոր-Մրքաձորը խոտեցիների համար սրբատեղի է, ուր այցելում են բոլորը, թե մանուկ հասակում, թե հետագայում: Այնտեղ եղած եկեղեցին կոչում են Մրգաձորի վանք կամ խաչ: Եկեղեցում մոմ են վառում, մատաղ են անում: Մրգաձորի խաչը ուխտի առիթով կամ մատաղի համար այցելում են նաև շինուհայրցիները⁴:

Մրգաձորի եկեղեցին հսկա, մի քանի տասնյակ մետր բարձրություն ունեցող ուղղաձիգ ժայռի ստորոտին խխունջի պես կպած սագաշեն, ոչ մեծածավալ շինություն է, որը պատերի քարերի գույնով այնպես է մերվել տեղանքին ու

¹ Ստեփաննոսի Սինեաց եպիսկոպոսի Պատմություն տանն Սիսական, Մոսկվա, 1861, էջ 375: (այսուհետ՝ Օրբելյան)

² Մրքաձորը տեղանքի բարբառային անվանումն է և կապ չունի մորուք բառի հետ: Հանիրավի է ծագումով Խոտ գյուղացի ձեռներեցի կողմից իր տաքսի ծառայությունը «Մրքաձոր» կոչելը:

³ Ալիշանը Հաբանդ գավառի մեջ ևս նշում է Մարգաձոր գյուղը, բայց որին տալիս է մի երկրորդ անուն ևս՝ Մաշկաղոց (տես Ալիշան Ղ., Սիսական, Վենետիկ, 1893, էջ 255):

⁴ Հետաքրքիր է, որ մատաղ անողները դանակը սրբավայրից ետ չեն տանում, այլ թողնում են խրված հողի մեջ:

Ժայռին, որ նշմարվում է միայն մոտիկից: Եկեղեցու երկարությունը 10 մ է, լայնությունը՝ 6 մ, մուտքի պատի հաստությունը՝ 90 սմ: Եկեղեցու առջևի տարածքը խիստ զառիթափ է, բայց տարեց շինուհայրցիների վկայությամբ հնում այնտեղ եղել է փոքրիկ տափարակ, ուր շքեղ արարողություններով նշել են Համբարձման տոնը:

Եկեղեցին “Գորիսի հանրագիտարանի” հեղինակների հավաստմամբ իբր կառուցել է Շահ-Աբասի հարեմից փախած մի կին¹: Դա իրական լինել չի կարող, քանի որ Շահ-Աբասը մահացել է 1628 թվականին: Ավանդության հիշատակության մեջ իրական է միայն այն, որ եկեղեցին կառուցողների մեջ եղել է, այո, մի կին, բայց ոչ հարեմից փախած, այլ հայ իշխանուհի կամ ավելի ճշգրիտ մելիքուհի: Մենք դա իմանում ենք եկեղեցու դռան բարավորի հստակ ընթերցվող շինարարական հինգ տողանոց արձանագրությունից²: Ահա այն.

¹ Զոհրաբյան Է., Միրզոյան Հ., Գորիսի հանրագիտարան, ՎՄՎ-պրինտ, Երևան, 2008, էջ 210:

² Արձանագրությունը 2013թ. մարտ ամսին հայտնաբերել, լուսանկարել և մեզ է տրամադրել գեղանկարիչ, ՀՀ նկարիչների միության անդամ Ժիրայր Մարտիրոսյանը:

**ԵՍ ՊԱՐՈՆ ՊՆԱԹՈՒՐ ՊԱԿՍ, ՈՐԴԻ/
ՊԱՐՈՆ ՄԵԼԻՔ ՀԱԽՆԱԶԱՐԻՆ, ՈՐ ԵՄՔ
ՅԵՐԿԻՆ ՔԱՇԻԹԱՂՈՒՑ, ԳԵՂՋԷՆ ԽԱՆԱՍՏԱ
ԽԱ ԵՍ ԵՒ ՄԱՅՐ ԻՄ ՄԱՀՓԱՐԻՆ ՇԻՆԵԼ ՏՈՎԻՆՔ
ՍԲ ԵԿԵՂԵՑԻՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈՑ: Ի ԹՎԻՆ :ՌՃԽԹ: /1700/¹**

Այսպիսով՝ Մրգաձորի գողտրիկ եկեղեցին շինել են տվել Խանաճախ գյուղում ապրող Քաշաթաղի Մելիք-Հախնազարի որդի Բահադուր բեկը (Պհաթուր Պակ) և նրա մայր, Մելիք-Հախնազարի կին Մահփարին՝ 1700 թվականին: Մրգաձորը Խանաճախից հեռու է մոտ 45 կմ²: Հայրենաշեն Մահփարին, թերևս, ծագումով եղել է Մրգաձորից կամ Խոտից և լավատեղյակ լինելով հին սրբատեղիի մասին, որոշել էր իր որդու հետ այնտեղ եկեղեցի կառուցել:

Մրգաձորի եկեղեցու պատի շարվածքի մեջ հայտնաբերվել է երկար ու նեղ սալ քարի վրա արված ավելի հին արձանագրություն, որը տակավին սպառիչ ընթերցված չէ: Այնտեղ ընթերցվում է աստվածաշեն, աստվածածին սրբավայրի անունը, որտեղ և 1700 թվականին կառուցվել է նոր եկեղեցին: Գուցե և եկեղեցին էլ Սբ. Աստվածածին անունն է կրել.....

Խանաճախից Բահադուր բեկի անունը հիշատակվում է ևս մեկ արձանագրության մեջ, որը հայտնաբերվել է 2011 թվականին: Խանաճախ գյուղի

¹ Արձանագրության թվականը ճշգրտել է պրոֆեսոր, գիտության վաստակավոր գործիչ Գր. Մ. Գրիգորյանը:

² Խոսքը Սյունիքի Խանաճախ գյուղի մասին է:

Մբ. Հոփսիսիմե եկեղեցու գավթի շինարարական արձանագրությունը երեք տողով արված է չորս քարերի վրա: Արձանագրության մեջ մի առանձին քարաբեկորի վրա հստակ թվագրված է ՌՃԾ (1701 թվական): Արձանագրության մեջ կարդում ենք.

առաջին տող՝ ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ԵՍ ՊԸՆ ԱՂԱՃԱՆ ԲԷԿՍ,
երկրորդ տող՝ ՇԻՆԵՑԻ ԶԳԱԻԹՍ ԻՎՐ[Ա] ԳԵՐԵԶՄԱՆԻ,
երրորդ տող՝ ԵՂԲՕՐՆ ԻՄՈՅ ՊԸՆ ՊՀԱԹՈՒԻ ԲԷԿԻՆ:

Այսպիսով, արձանագրության մեջ Աղաջան բեկն ասում է, որ գավիթը 1701թ. շինել է իր եղբայր Պհաթուր (Բահադուր) բեկի գերեզմանի վրա:

Անտարակույս, և՛ Մրգաձորի եկեղեցու դռան բարավորի շինարարական արձանագրության մեջ հիշատակված Քաշաթաղի Մելիք-Հախնազարի որդի Բահադուրը, և՛ Խանաձախ գյուղի եկեղեցու գավթի շինարարական արձանագրության մեջ հիշատակված Բահադուրը նույն անձնավորությունն է:

Մրգաձորի եկեղեցու կառուցումից (1700 թվ.) կարճ ժամանակ անց նա մահանում է և նրա եղբայր Աղաջան բեկը գերեզմանի վրա կանգնեցնում է գավիթը ու թողնում շինարարական արձանագրություն: Սա մի կողմնակի վկայություն է, որ 16-րդ դարի կեսերին Քաշաթաղում ձևավորված նշանավոր Մելիք-Հայկազյան մելիքական տոհմը 18-րդ դարի սկզբին շարունակում էր կենսունակ գոյատևել, նույնիսկ մելիքության կենտրոն Խանաձախից տասնյակ կիլոմետր հեռու գտնվող Մրգաձորում իրականացնել շինարարական գործունեություն:

Հայտնի է, որ 1699 թվականին Իսրայել Օրու կողմից Անգեղակոթում հրավիրված մելիքների գաղտնի ժողովին մասնակցել է Քաշաթաղի մելիք՝ Մարտիրոսի որդի Էմիր բեկը¹: Վերոհիշյալ արձանագրությունների մեջ (1700, 1701թթ.) հիշատակված Բահադուր և Աղաջան բեկերը, հավանաբար, եղել են Էմիր բեկի հայր Մարտիրոսի եղբայրները, Մելիք-Հախնազարի և նրա կին Մահփարիի գավակները:

Մահփարին, շարունակելով Սյունյաց իշխանական տան ազնվագարն տիկնանց բարի, հայրենաշեն ավանդները, կառուցելով Մրգաձորի եկեղեցին, թողել է անմոռաց ու ուսանելի հիշատակ:

Մրգաձոր գյուղի տեղադրության եվ այդ գյուղում եկեղեցի կառուցած սյունեցի տիկնոջ ինքնության հարցի շուրջ

**Սերգեյ Հախվերդյան, Գայանե Շարունց
Գորիսի պետական համալսարան**

¹ Լեո, Հայոց պատմություն, հ.3, Երևան, 1946, էջ 523-525:

Ամփոփում

16-րդ դարի կեսերին հիմնված Քաշաթաղի մելիքությունը իր գոյությունը շարունակել է և՛ 17-րդ դարի վերջին, և՛ 18-րդ դարի սկզբին: Քաշաթաղի Մելիք-Հախնազարի կինը՝ Մահփարին, շարունակելով սյունեցի ազնվագարմ կանանց հինավուրց ավանդույթը, իր որդի Բահադուր բեկի հետ 1700 թվականին կառուցում է մելիքության կենտրոն Խանաձախից 45 կմ հեռու գտնվող Մրգաձորի գողորիկ եկեղեցին, թողնում շինարարական արձանագրություն:

Բահադուր բեկի անունը հիշատակվում է մեկ այլ արձանագրության մեջ ևս:

К вопросу локализации села Маргадзор и идентификации личности сюникской княжны

С. Ахвердян, Г. Шабунц
Резюме

Ключевые слова: *Маргадзор, Ханацах, Хот, Магпари, Мелик Ахназар, Багадур бек.*

Основанное в середине 16 века Кашатахское меликство продолжало свое полноценное существование до конца 17 века и в начале 18 века. Жена Кашатахского мелика Магпари, продолжая древнейшие традиции Сюникских знатных женщин, совместно со своим сыном Баадур бекем в 1700 году построила в 45 км от Ханацаха, центра меликства, прекрасную Мргадзорскую церковь, где оставила строительную надпись.

Имя Баадур бека упоминается также еще в одной надписи.

The location of Markadzor village and the identity of the Lady from Syunik region who had built a church in that village are being checked

S.Ahverdyan, G. Shabunc
Summury

Key words: *Markadzor, Khanatsakh, Khot, Mahpari, Melik-Hakhnazar, Bahadur begue*

Built in the middle of the 16th century the principality of Kashatagh continued to survive up to the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. In 1700 along with her son Bahadur begue (prince), Melik-Hakhnazar's wife Mahpari constructed the gorgeous church of Mrgadzor which is 45 km far from the centre of the principality of Khanatsakh and left a carved writing.

Bahadur begue's name is also mentioned in another writing.